

С.В. Чайка, ст. гр. ПМ-09-Г1

Науковий керівник: О.І. Бондарчук,
д.психол.н., професор Інституту
менеджменту та психології ДВНЗ
«УМО» НАПН України

РОЗВИТОК ЧИННИКІВ ЯК ТАКИХ, ЩО СПРИЯЮТЬ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК – ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті аналізуються необхідність сприяння розвитку особливостей і чинників само актуалізації жінок-викладачів вищої школи. Ця проблема є актуальною як для професійної діяльності жінок – викладачів вищої школи, так і для жінок загалом. Базою для емпіричного дослідження був Київський Енергетичний Коледж. Висувається та перевіряється припущення про зв'язок особливостей само актуалізації сучасної жінки-викладача та задоволеністю потреб у сімейній та професійній сферах, а також реалізації системи її ціннісних орієнтацій. Розглядаються результати емпіричного дослідження взаємозв'язку само актуалізації жінки-викладача вищої школи та задоволеністю потреб у сімейній та професійній сферах. Дается приблизна програма можливості оптимізації процесу само актуалізації жінок-викладачів вищої школи.

Ключові слова: само актуалізація, людина, жінка, гендер, само здійснення, саморозвиток, самоорганізація, самовизначення, самореалізація, творчість, особистість, життєві цілі.

Аннотация. В статье анализируются необходимость содействия развитию особенностей и факторов само актуализации женщин-преподавателей высшей школы. Эта проблема является актуальной как для профессиональной деятельности женщин - преподавателей высшей школы, так и для женщин в целом. Базой для эмпирического исследования был выбран Киевский Энергетический Колледж. Выдвигается и проверяется предположение о связи особенностей само актуализации современной женщины-преподавателя и удовлетворенностью потребностей в семейной и профессиональной сферах, а также реализации системы ее ценностных ориентаций. Дается приблизительная программа возможности оптимизации процесса само актуализации женщин-преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: само актуализация, личность, женщина, гендер, само осуществление, саморазвитие.

Abstract. In the article analysed necessity of assistance to development of features and factors actualizations of women-teachers of higher school. This problem is actual both for professional activity of women - teachers of higher school and for women on the whole. A base for empiric research was Kyiv Power College. Supposition is pulled out and checked up about connection of features camo actualization modern of woman-teacher and by satisfaction of requirements in domestic and professional spheres, and also realization of the system of her the valued orientations. The results of empiric research of intercommunication are examined camo actualizations of woman-teacher of higher school and by satisfaction of requirements in domestic and professional spheres. Approximate program of possibility of optimization of process camo actualizations of women-teachers of higher school.

Keywords: self-actualization, man, woman, realization.

Постановка проблеми. Розгляд психологічних проблем самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи бере початок в темі самоактуалізації як концепції розвитку людини і суспільства, що базується на ідеї опори на розвиток і самоорганізацію.

Ця проблема сьогодні є особливо актуальною, по-перше, в індивідуальному напрямку, адже в сучасних умовах численних криз, стресів звичайна людина залишилась наодинці з цілою купою життєвих проблем і їй майже нема де шукати допомоги, крім як у власних силах, ресурсах і здібностях. Максимально ефективний їх розвиток (сил, здібностей) і застосування людиною у своїй індивідуально-неповторній ситуації і передбачає самоактуалізація. По-друге, спроба вирішення проблем самоактуалізації в суспільній практиці може надати оздоровчого ефекту для суспільства в цілому.

По-третє, вирішення проблеми самоактуалізації суб'єктів навчального процесу у ВНЗ може значно сприяти підвищенню ефективності його діяльності. Особливу увагу при цьому, на наш погляд, слід приділити самореалізації кожної особистості незалежно від тих стереотипів, які існують у суспільстві по відношенню до представників певної статі.

Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так, досліджувалися проблеми самоактуалізації як форми розвитку людини А. Адлер, , К. Гольдштейн , У. Дембера, К. Левин, Д. Мак-Клелланд, Г. Мюррей ,Г. Оллпорт, Ж. Піаже, Г.С. Салливан, Уайта, К. Хорни, Э. Эрикссон , Р. Эрл .

Особливу увагу цьому питанню приділили К. Роджерс, А.Маслоу, а також Л.С.Виготський, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьев, Б.М. Теплов, Б.Г. Ананьев, К.А. Абульханова-Славская, Г.В. Суходольский , В.Н. Мясищев, В.В. Вахромов, Л.Н.Ожигова, А.А.Бодалев, Л.И. Антропова, Л.Г. Брилев, И.А. Витин.

Окремим аспектам досліджуваної проблеми, а саме - гендерним, було приділено більше уваги такими дослідниками: С.Бем, О.І.Бондарчук,

Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджі, Н.Л. Кулик, К.Ч. Мухаметджанов ,
О.І. Юрченко та ін.

Водночас, проблема само актуалізації жінки-викладача вищої школи, попри всю її важливість не виступала предметом спеціального дослідження.

Актуальність і недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми даної дипломної роботи.

Мета дослідження – визначити соціально-психологічний зміст, чинники само актуалізації жінок – викладачів вищої школи та можливість стимулювання і сприяння розвитку само актуалізації.

Виклад основного матеріалу. Методи дослідження. Для дослідження особливостей чинників само актуалізації жінок – викладачів вищої школи використовувався комплекс методів:

- аналіз наукової літератури, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації;
- психологічні методики: самоактуалізаційний тест «САМОАЛ» , методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, методика діагностики міжособистісних взаємин Т.Лірі, методику С. Бем дослідження маскулінності-фемінінності особистості.

Структура нашої дипломної складається зі вступу, розділу 1. Теоретико-методологіні засади дослідження проблеми самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи ; підпунктів 1.1 Основні підходи до проблеми самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи та 1.2 Зміст і показники самоактуалізації жінок викладачів вищої школи і 1.3 Теоретичний аналіз чинників самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи; висновків до 1 розділу. Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей та чинників само актуалізації жінок – викладачів вищої школи ; підпунктів 2.1 Методика організації дослідження само актуалізації жінок-викладачів вищої школи ; 2.3 Аналіз результатів дослідження особливостей самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи ; висновків до розділу 2. Розділ 3. Психологічні умови самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи та підпунктів 3.1

Мета, завдання формуючого експерименту; 3.2 Програма сприяння самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи та 3.3 Аналіз ефективності і впровадження програми сприйняття самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи; висновків, літератури, додатків.

Теорія самоактуалізації є ключовим елементом гуманістичного напрямку в психології та педагогіці. Основною для гуманістичного напрямку є ідея про те, що усвідомлене прагнення до максимально можливого розкриття свого людського потенціалу та його реалізації у практичній життєдіяльності на благо суспільства шляхом самоактуалізації є необхідним чинником повноцінного розвитку людини [3].

Гуманістична психологія виходить з положення про те, що прагнення до досягнення справжніх цінностей Буття і їх здійснення в практичній діяльності є необхідним чинником повноцінного розвитку людини. Гуманістична психологія вважає головним напрямком перетворення суспільства та його соціальних інститутів таке, яке дозволить кожному протягом життя максимально розвинути свої задатки і реалізувати їх на благо суспільства і на користь собі. У центрі її уваги знаходиться проблема виховання та розвитку гармонійної і компетентної особистості, що максимально реалізує свій потенціал в інтересах особистісного й суспільного зростання. Вона пропонує теорію самоактуалізації як метод вирішення цієї проблеми.

Наведемо етимологічне визначення терміна «самоактуалізація». Самоактуалізація (the self-actualization) - термін, похідний від першого кореня «self» і другого кореня «act». «Оксфордський словник сучасної англійської мови для студентів» (Москва-Оксфорд) дає цим кореням такі значення: 1) the self - person's nature, special qualities; one's own personality: my former self, myself as I used to be, - сутнісні особисті властивості і якості; 2) act - to do something; action-process of doing things; - вчинок, подвиг, діяльність, що має речовий результат; походить від латинського кореня

«actus» - що значить вчинок, діяльність. Похідними є: actuate - приводити в дію, мотивувати; actualization - здійснювати на практиці задумане.

Ідеї теорії самоактуалізації сьогодні широко розвиваються і застосовуються в гуманістичній й екзистенційній психотерапії, акмеології, педагогіці, логопсихотерапії (О.О. Бодальов, Б. С. Братусь, Д. Бьюдженталь, Н. Л. Карпова, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, Ю. Б. Некрасова, В. А. Петровський, В. Франкл, В. Е. Чудновський та ін.) [3].

Методологічні принципи, на яких розвивалася гуманістична психологія були розроблені К. Левіним, К. Гольдштейном і Г. Оллпортом [16].

К. Гольдштейн першим ввів у науковий обіг поняття «самоактуалізація» і «самореалізація». У клінічній практиці, він розумів під «самоактуалізацією» активацію якихось внутрішніх ресурсів організму, які до травми не виявляли себе, результатом дії яких є здатність організму до реорганізації, відновлення властивостей особистості після перенесеного поранення або травми. У роботі «The Organism», Гольдштейн філософськи осмислює самоактуалізацію як універсальний принцип життя, в цьому аспекті він пише про «вищу самоактуалізацію». Головна думка Гольдштейна - організм є єдине ціле і те, що відбувається в будь-якій його частині, - впливає на весь організм.

Самоактуалізація, за Гольдштейном, основний і по суті єдиний мотив в людському житті. Самоактуалізація - це дії, спрямовані на задоволення потреб. Потреба - це стан дефіциту, що мотивує людину на його поповнення, задоволення.

Поняття "людина" не існує без поняття "діяльність". Поки в тілі людини присутнє життя, вона неодмінно буде здійснювати себе через діяльність. Основним принципом діяльнісного підходу можна назвати принцип розвитку, а говорячи про розвиток особистості, ми неодмінно звертаємося до поняття "самоактуалізація", запропонованого зарубіжними психологами, яке

вже прижилися на ґрунті вітчизняної науки. Ще не існує єдиного бачення цього поняття в теорії і немає єдності в думках: само актуалізація - це мета чи засіб? процес або результат? Цей феномен може замінюватись (або наповнюватись) різними термінами: самореалізація, самоздійснення, самоактивізація, самовизначення і т.п., але всі ці поняття містять в собі основну ідею А. Маслоу про закладений у людській природі прагнення до реалізації всіх своїх потенційних можливостей і здібностей.

Розвиток теорії самоактуалізації насамперед пов'язують із іменами Абрахама Маслоу і Карла Роджерса, тому саме їм, їхнім поглядам буде віддано максимум уваги в подальшому викладі. Однак на відміну від історії розвитку теорії самоактуалізації, про що можна й потрібно прочитати в книгах з історії психології, в цьому розділі представлена спроба викласти сучасний стан теорії, інтегроване з основними досягненнями вітчизняної та світової психології.

Теорія самоактуалізації являє собою складне системне утворення, що включає в себе «макро» і «мезо» рівні і приватні теорії. Найбільш важливими, але і спірними, є наступні: а) теорія самоактуалізованої особистості як мети розвитку; б) теорія мотивації, заснована на ідеї розрізнення буттєвих, дефіцитарних і мета-мотивів і цінностей; в) теорія пікових переживань; г) теорія розвитку особистості, заснована на зв'язку мотивів розвитку, пікових переживань і проблеми вибору оптимального рішення; д) теорія терапії, центрованої на клієнті.

Процес само актуалізації людини повинен розглядатися і описуватися «зсередини» життя людини, з його точки зору, як певний, свідомий вибір життєвих цілей та шляхів їх досягнення.

Показниками само актуалізації жінок-викладачів вищої школи є:

- Загальногромадянські риси: широкий світогляд; цілеспрямованість; толерантність; високий рівень відповідальності і працьовитість.

- Морально-психологічні якості: чесність і ясність у взаєминах з людьми; високий рівень загальної культури.

- Науково-педагогічні якості: науково-педагогічна творчість; активна інтелектуальна діяльність; педагогічне спрямування наукової ерудиції; володіння педагогічною технікою.

- Індивідуально-психологічні особливості: високий рівень соціального сприйняття і самопізнання; висока інтелектуально-пізнавальна зацікавленість і допитливість; позитивна "Я- концепція"; саморегуляція, самостійність.

- Професійно-педагогічні здібності: адекватне сприйняття студента і безумовне прийняття його як особистості; педагогічний оптимізм; проектування цілей навчання і прогнозування шляхів професійного становлення майбутнього спеціаліста; комунікативні здібності.

Провівши теоретичний аналіз, виділили такі чинники само актуалізації жінок-викладачів вищої школи :

- самоусвідомлення себе і своєї чітко окресленої мети
- потреба в духовному розвитку і самовдосконаленні
- неадаптивна активність (надситуативна активність)
- прагнення визначити сенс свого життя
- загальний рівень задоволеності власним життям
- «комплекс неповноцінності»
- здорова амбітність
- економічний чинник
- загальний рівень задоволення життям
- спонукальна подія

У ході дослідження процесу самоактуалізації жінок-викладачів вищої школи нами було здійснено емпіричне дослідження. Безпосередню основу емпіричного дослідження становить положення про те, що праця та професійна зайнятість належать до ключових сфер людської життєдіяльності. Можна припустити, що особливості самоактуалізації сучасної жінки-

викладача пов'язані із задоволеністю потреб у сімейній та професійній сферах, а також реалізацією системи її ціннісних орієнтацій. Досягнення рівня самоактуалізації особистості залежить від життєво-професійних цілей, особистісної зрілості та зумовлює індивідуально-нерівномірний характер особистісно-професійного зростання жінки.

Емпіричне дослідження проводилось упродовж 2010-2011 років.

Для дослідження самоактуалізації жінок-викладачів нами було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь викладачі Київського Енергетичного Коледжу. Усього дослідженням було охоплено 32 викладачі.

У якості контрольної було обрано групу викладачів, які на момент обстеження не займалися професійною діяльністю протягом не менше одного року(домогосподарки).

Охарактеризуємо більш детально вибірку опитуваних.

У експериментальному дослідженні взяли участь 22,6 % жінок-викладачів, які обіймають керівні посади, завідувачі відділень (14,4%) та інші викладачі коледжу (63%).

Щодо *віку* досліджуваних, то вибірка включала 12,9% осіб віком до 30 років, 32,5% опитаних віком 31-40 років, 40,2% – віком 41-50 років, 13,4% – віком 50-60 років та 0,7% досліджуваних мали вік понад 60 років.

Щодо *статевого* аспекту вибірки, то серед опитаних респондентів було 100% жінок.

Щодо *рівня освіти*, то учасники дослідження мали переважно вищу освіту (95,7%), 2,7% – незакінчену вищу, 1,4% – загальну середню і середню спеціальну. При цьому відносно *типу освіти* вибірка включала 76,1% викладачів з освітою гуманітарного напрямку, 0,2% – освіта юридичного напрямку, 2,2% – економічна освіта та 17,1% – освіта природничого напрямку.

У результаті дослідження встановлено, що самоактуалізація жінок-викладачів має пряму залежність від цінностей-цілей (термінальних, тобто

тих, що відображають довготривалу життєву перспективу, те, до чого вони прагнуть зараз і в майбутньому) і цінностей-засобів (інструментальних, що відображають засоби, які вибираються для досягнення цілей життя, з допомогою яких можна реалізувати термінальні цінності).

Самоактуалізація жінки у професійній сфері проявляється у її задоволеності обраною професією та відчуттям реалізованості в ній. Це пошук „себе у професії”, власної професійної ролі, образу „Я”, індивідуального стилю професійної діяльності, професійних перспектив, прагнення до гармонійного розкриття та ствердження власного творчого потенціалу. Важливими факторами самоактуалізації жінки у педагогічній професійній діяльності виступають: потяг та інтерес до людини, розуміння складного внутрішнього світу людини, здатність позитивно впливати на особистість, почуття відповідальності та альтруїзм, висока комунікабельність, прагнення до професійного зростання, самопізнання.

Умовами успішної самоактуалізації жінки-викладача у професійній діяльності виступають:

- усвідомлення нею власного потенціалу, своїх сильних і слабких сторін, здібностей, прагнень та бажань;
- сприятливі зовнішні обставини, які б не придушували тенденцію жінки до самоактуалізації, а стимулювали її;
- гармонійне поєднання орієнтації на професійну кар'єру з орієнтацією на сім'ю;
- відкритість жінки щодо нових ідей, нового соціального досвіду, готовність помилятись, відмовлятись від старих звичок.

Універсальною життєвою цінністю представниць педагогічних професій виявляється прагнення до саморозвитку, яке поєднує як традиційні фемінінні, так і маскулінні риси характеру. Встановлений зв'язок профілю маскулінних та фемінінних якостей у залежності від обраної професії свідчить про те, що сучасні соціокультурні стереотипи сприяють розвитку у жінок нового погляду на цінності життя і, відповідно, поширенню їх

професійного поля діяльності.

За методикою САМОАЛ жінки-викладачі на відміну від контрольної групи домогосподарок, показали високий рівень інтегративної самоактуалізації. При цьому найвищі показники зафіксовано у жінок-викладачів які займають керівні посади. У системі життєвих цінностей сучасних жінок професійна діяльність займає дуже важливе місце, водночас невід'ємною частиною життя жінки залишаються сім'я та діти, і, як показують результати проведеного дослідження, таке поєднання не заважає, а сприяє самоактуалізації жінок.

Діагностика міжособистісної взаємодії жінок з оточенням показала, що для жінок характерна адаптивна поведінка. За даними кореляційного аналізу жінки обирають у реальному образі „Я” авторитарний стиль поведінки, що пов'язано насамперед не з рисою характеру, а з видом діяльності. У той же час для них важлива дружелюбність у ставленні до оточуючих. У жінок-домогосподарок простежується перевага альтруїстичного стилю міжособистісної взаємодії: орієнтація на гіперсоціальні настановлення, надмірна обов'язковість, м'якосердечність.

Зайнятість жінок у професійній діяльності пов'язана з їх гендерними стилями поведінки. За даними дослідження, у жінок переважає фемінінний стиль поведінки. Встановлений зв'язок статево-рольових пріоритетів у профілях маскулінності та фемінінності знаходить підтвердження у тому, що 80% опитаних жінок вважають свою роботу цікавою і стверджують, що вона дає їм можливість самостійно приймати рішення. Успішна кар'єра, у їх розумінні, передбачає незалежність та самостійність, можливість творчості, самореалізації. Жінки, зорієнтовані на кар'єру вважають, що їм вдалося реалізуватися у професійній діяльності. Положення домогосподарок має свої негативні аспекти порівняно з працюючими жінками, адже значна матеріальна і, відповідно, моральна залежність від чоловіка не сприяють самоактуалізації. За даними дослідження, домогосподарки менш задоволені своїм життям, ніж працюючі жінки.

Доведено, що між самоактуалізацією жінок-викладачів та їхніми ціннісними орієнтаціями безперечно існує взаємозв'язок. Наявність високого рівня розвитку ціннісних орієнтацій є стрижнем для становлення самоактуалізованої особистості і, навпаки, високий рівень особистісної самоактуалізації сприяє формуванню професійних, моральних і духовних цінностей.

Отже, між ціннісними орієнтаціями особистості та її самоактуалізацією існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність. На думку представників гуманістичної психології, ціннісні орієнтації є одним із показників мотивів самоактивності індивіда. Вони відіграють вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі професійно-педагогічного становлення. Самоактуалізація педагога виявляється в повному розкритті власних можливостей і здібностей під час особистісного та професійного становлення.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного емпіричного дослідження особливостей чинників само актуалізації жінок – викладачів вищої школи дозволили зробити висновки про те, що рівень само актуалізації може бути вищий і потребує подальшої серйозної та планомірної соціально-психологічної роботи спрямованої на його оптимізацію, що є необхідним для вдосконалення професійної діяльності жінок - викладачів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методичних рекомендацій з питань формування умінь високої самоорганізації, усвідомлення нею власного потенціалу, своїх сильних і слабких сторін, здібностей, прагнень та бажань; тренінгів, спрямованих на підвищення професійної компетенції; з розвитком окремими індивідами власної відкритість жінки щодо нових ідей, нового соціального досвіду, готовність помилятись, відмовлятись від старих звичок .

Література

1. Акиндинова И.А. Самоактуализация личности в различных типах организации профессиональной деятельности: [Электронный ресурс] / Акиндинова И.А. Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x1129.htm>
2. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии.— 1991.— № 4. — С. 74—82.
3. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник [Електронний ресурс] /Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. - К.: Контекст, 2000. - 336 С. Режим доступа <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/soc/bandura>
4. Бем Сандра. Трансформация дебатов о половом неравенстве // Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. Под общ. ред. В.И.Успенской. Тверь, 1999. - С.68-82.
5. Бендас Т.В. Гендерные исследования лидерства [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.ozis.kr.ua/articles.php?lng=ua&pg=15><http://subscribe.ru/archive/people.psyportal/200605/26115810.html>
6. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека[Электронный ресурс] Режим доступа <http://hpsy.ru/public/x796.htm>
7. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / Олена Іванівна Бондарчук. – К. : Науковий світ, 2008. – 318 с.
8. Братченко С.Л. Личностный рост и его критерии [Электронный ресурс] Режим доступа <http://hpsy.ru/public/x1332.htm>
9. Вахромов Е.Е.. Понятие самоактуализации и самореализации в психологии [Электронный ресурс]Режим доступа / <http://hpsy.ru/public/x044.htm>
10. Леонтьев Д.А. Самоактуализация как движущая сила личностного развития: историко-критический анализ Электронный ресурс Режим доступа / <http://hpsy.ru/tags/>
11. Маслоу А. Самоактуализированные люди: исследование психологического здоровья Электронный ресурс Режим доступа/<http://www.vbooks.ru/AUTHORS/MASLOU-ABRAHAM/020933.html>
12. Морозова И.С. Будич Н.Ю. Личностное самоопределение в период взрослости [Электронный ресурс] Режим доступа /<http://hpsy.ru/public/x2466.htm>
13. Немировский К. Гендерные различия в межличностном понимании [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.way-out.ru/nemir-gender.ph>
14. Ожигова Л.Н. Гендерная интерпретация самоактуализации личности в профессии [Электронный ресурс] Режим доступа /<http://hpsy.ru/tags/4/>
15. Рябикина З.И., Л.Н. Ожигова Женщина-руководитель: проблема самоактуализации в контексте полоролевых характеристик личности [Электронный ресурс] Режим доступа /<http://www.follow.ru/article/35>

